

význam i vytvoření vhodného propopulačního klimatu, zvýšení prestiže manželství, rodiny, rodičovství.

2. Funkce výchovná a socializační má velký význam pro kvalitu populace. Rodina by měla sehrát pro děti úlohu zprostředkovatele v získání vzorů a norem chování, vztahu k práci, k budoucímu povolání, k veřejným problémům. Výchova dětí v rodině má základní význam pro vytváření životních cílů dětí a výběru prostředků k jejich dosažení. Rozsah výchovné funkce rodiny se značně snížil tím, že společnost převzala řadu úkolů v této oblasti. Avšak sociální chování, jemuž se dítě naučilo v rodině, se přenáší v určitých úpravách i do chování vně rodiny.

3. Funkce ekonomická doznala značných změn. Není již převážně funkcí výrobní, její hlavní náplň je spotřeba. Hmotné zabezpečení rodiny závisí nejen na příjmu rodiny, je úzce spjato s celkovou hospodářskou úrovní státu, s podílem státu na ekonomické funkci rodiny (ekonomická opatření státu ve prospěch rodin s dětmi, mzdová politika, výstavba bytů, jesli, mateřských škol, služeb pro domácnost ap.).

4. Emocionální funkce je jedním z hlavních stabilizačních činitelů současné rodiny. Roste technizace a pracovní tempo a jedinec je stále více zatahován do neosobních vztahů a vazeb. Všechny tyto a řadu dalších vlivů nutně potřebuje kompenzovat v intimitě rodinného prostředí. V tomto tkví rostoucí význam rodiny jako harmonického prostředí pro vývoj normální a vyrovnané osobnosti.

V současné době dochází v rodinách úspěšných průmyslových společnostech k částečnému přesunu autority z otce na matku. Jakmile žena vstoupila do zaměstnání a veřejného života, byla schopna převzít i řadu funkcí do té doby výlučně mužských, zejména zabezpečení rodiny po hmotné stránce a funkci zprostředkovatele s vnějším světem.

Zabezpečování národních funkcí ve změně sociální situace může ohrožovat žádoucí stabilitu mladé rodiny. Účinnou pomocí mladým rodinám při řádném plnění jejich sociální role je citlivý přístup odpovědných vedoucích pracovníků k problémům mladé rodiny.

*

Na závěr konference vystoupila řada přítomných s diskusními příspěvky, které se dotýkaly široké škály praktických problémů spojených s ženskou zaměstnaností, například otázek výstavby zařízení pro předškolní a školní děti, společného stravování, péče o pracující ženy ve výrobních podnicích, uplatnění kvalifikace žen a jiných závažných otázek, které se stále ve větší míře dostávají do popředí zájmu vědecké fronty i odpovědných pracovníků společenské praxe.

Libuše Lišková — Marie Tláskalová

Mladí technici a jejich představy o některých aspektech v odměňování

Odměňování patří k těm otázkám, o něž je ve společnosti poměrně veliký zájem. Někdy může dokonce vzniknout dojem, že má primární význam a mělo by na sebe soustředit prvořadou pozornost celé společnosti.

V socialistické společnosti se realizuje zásada „Každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“ jako hlavní princip organizace ekonomického a sociálního života. Realizace této zásady implikuje diferencovanou odměnu podle množství a kvality práce. Problém spočívá v tom, zda platová diferenciace je natolik zřetelná, aby mohla vyjádřit rozdíly ve vykonané práci. Pro rozvoj socialistické společnosti je škodlivé jak rovnostářství, tak i nadměrná, ekonomicky neodůvodněná diferenciace. Na škodlivost vysokých mezd upozornil V. I. Lenin v práci *Nejbližší úkoly sovětské moci*.¹

Realizace socialistické mzdové politiky není jednoduchá, neboť probíhá ve složitých ekonomických, sociálních a politických podmínkách. Je známo, že zejména v šedesátých letech bylo v ČSSR věnováno této otázce mnoho pozornosti. Mezi různými požadavky nechybělo podstatné zvýšení platové diferenciace mezi jednotlivými kategoriemi pracovníků, zvláště se zdůrazněním jednoho aspektu kvalifikace — vzdělání.

Tato situace vedla pracovníky Ústavu marxismu-leninismu ČVUT k záměru provést poměrně rozsáhlý výzkum části mladých techniků a zjistit jejich názory a postoje k této otázce. Jedním z dílčích cílů výzkumu bylo zjistit názory na stanovení minimální mzdy a horní hranice mezd a platů v Československu, na celkovou délku platové stupnice a stupeň platové diferenciace mezi vybranými kategoriemi pracovníků průmyslových závodů. Slo mimo jiné o konfrontaci představ a skutečné platové diferenciace a současně o zjištění, do jaké míry mladí technici přijímají realizaci zásad socialistického odměňování.

Předmětem článku je rozbor představ a postojů příslušníků mladé technické generace, kteří studovali při zaměstnání na vysoké škole technické, o některých aspektech odměňování v socialistické společnosti. Jsou sledovány postoje k minimální mzdě a horní hranici mezd a platů a dále pak představy o plattech a platových rozdílech mezi základními kategoriemi pracovníků průmyslového závodu (podniku). Zároveň je zhodnocen význam vybraných faktorů pro spokojenost s prací (v zaměstnání).

Zpracování problému je založeno na výsledcích sociologického šetření provedeného v r. 1967 a 1972.² Jde v podstatě o opakovaný výzkum, jimž mělo být ověřeno, k jakým změnám

¹ Viz Lenin, V. I.: *Nejbližší úkoly sovětské moci*, Spisy, sv. 2. Praha, SNPL 1954.

² Výzkum studentů dálkového a večerního studia

v r. 1967 a 1972 byl proveden ve spolupráci s M. Honzíkem. Výzkumy z let 1964–1965 jsou výsledkem individuální práce.

nám dochází v názorech a postojích příslušníků mladé technické inteligence a do jaké míry jsou výsledky získané v r. 1967 náhodné či mají obecnější platnost. Oba výzkumy navazovaly na předcházející šetření, která byla provedena v r. 1964 a 1965.

V letech 1967 a 1972 tvořili soubor respondentů studenti dálkového a večerního studia dvou vysokých škol technických, a to Českého vysokého učení technického v Praze a Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni. V letech 1964 a 1965 se výzkum uskutečnil jen v rámci ČVUT. V r. 1967 bylo zkoumáno téměř 800 respondentů a v r. 1972 více než 250.

Největší část zkoumaného souboru tvořili respondenti ve věku do 29 let (v r. 1967 činil jejich podíl 75 % a v r. 1972 více než 62 %). Ostatní respondenti byli starší. Pokud jde o délku zaměstnání, byly více než 2/3 dotázaných zaměstnány déle než 6 let (v r. 1967 bylo takových respondentů více než 68 % a v r. 1972 přes 73 %). Část respondentů byla zaměstnána déle než 10 let (v r. 1967 14 respondentů a v r. 1972 více než 25). Jde tedy o soubor respondentů, kteří po ukončení středního školního studia nastoupili do praxe a po určité době pokračují ve studiu na vysoké škole technické, a to bez přerušení zaměstnání. Z údajů o době zaměstnání vyplývá, že respondenti mají několikaleté vlastní zkušenosti z praktického života, většinou v průmyslových podnicích. Skutečnost, že studují při zaměstnání, je velmi významná, neboť umožňuje respondentům porovnání praxe s nově získanými vědeckými poznatky. Základní technikou výzkumu byl dotazník.

V hodnocení výsledků výzkumu nejde o rozbor socialistické mzdové politiky, ale o rozbor názorů části mladých techniků (tedy o rozbor subjektivního činitele). Tuto skutečnost je třeba vzít v úvahu při interpretaci získaných výsledků. Přesto mohou mít tyto výsledky poměrně značný význam. Umožňují srovnat názory části příslušníků technické inteligence se skutečnou mzdovou politikou v československé socialistické společnosti. V mzdové politice a zejména v jejím funkčním působení se projevuje nejen objektivní hodnocení vykonané práce, ale vážnou úlohu má i subjektivní posouzení úrovně mzdy a zejména rozdílů mezi jednotlivci a celými skupinami či kategoriemi pracovníků. Podstatným aspektem tohoto problému je posouzení stupně spravedlivosti mzdy a celé mzdové politiky na daném stupni vývoje společnosti.

Problém dolní a horní hranice mezd a platů

Problém dolní hranice je vlastně otázkou minimální mzdy a platu; horní hranice pak představuje otázku určitého omezení celkové délky platové stupnice. V našem výzkumu šlo pouze o dílčí aspekt problému, tj. zjištění postojů studentů dálkového a večerního studia dvou vysokých škol technických k otázce

stanovení minimální mzdy a horní hranice mezd a platů v socialistické společnosti. Problém dolní a horní hranice nemůže být záležitostí jen úzké skupiny odborníků, ale je záležitostí celé socialistické společnosti, jejich zájmů a základního směru dalšího rozvoje.

Stanovení minimální mzdy je „důležitým sociálně ekonomickým a právním aktem... Výše minimální mzdy je podmíněna především faktory fyziologickými, tj. náklady na materiální statky, na sumu užitečných hodnot a služeb, které umožňují seberealizaci člověka v daných historických podmínkách, v daných společensko-ekonomických vztazích.“³

U nás nebyla minimální mzda oficiálně vyhlášena, neboť „tzv. hladové mzdy z 1. republiky byly odbourány již v poválečné době v l. 1945–46“.⁴

Na základě rozboru platových tarifů a skutečných platů je možno úroveň minimální mzdy odvodit (v současné době je vyšší než 800 Kčs).

Minimální mzda a skutečné zajištění práva na práci zabezpečují jednu z důležitých stránek sociální jistoty pracujících.

Jedním z aspektů, které je třeba vzít v úvahu při řešení dané otázky, jsou postoje a požadavky jednotlivých kategorií pracovníků. O postojích respondentů svědčí údaje v tabulce 1 a 2.

Tabulka 1. Postoj k pevnému stanovení minimální mzdy pro každého pracovníka (v %)

Postoj	1967	1972
rozhodně ano	33,0	27,2
spíše ano	17,7	14,6
v některých případech ano	28,4	29,5
neví	2,5	7,5
spíše ne	8,6	11,8
rozhodně ne	8,9	9,4
neuvečeno	0,9	0,0
celkem	100,0 (N = 789)	100,0 (N = 254)

Největší část respondentů se vyjádřila pro zajištění minimální mzdy — v r. 1967 více než polovina (50,7 %) a v r. 1972 více než 2/5 (41,8 %). Zcela jednoznačně se pro tuto zásadu vyslovila téměř 1/3 respondentů v r. 1967 a 27 % respondentů v r. 1972.

Proti této zásadě se vyslovila jen malá část dotázaných, zcela jednoznačně jen 8,9 % v r. 1967 a 9,4 % v r. 1972. Zhruba stejné velké části respondentů se vyjádřila rovněž odmítá-

³ Breák, J. — Kotlaba, M.: *Rozdělování podle práce a problémy životní úrovně za socialismu*. Praha, SNP 1973, s. 47–48.

⁴ Breák, J. — Kotlaba, M.: cit. dílo, s. 49.

vě, ale nikoli kategorickým způsobem. Celkově vyjádřilo negativní postoj 17,5% respondentů v r. 1967 a více než 1/5 v r. 1972.

Kromě uvedených skupin s víceméně vyhraněným postojem existovala ještě poměrně početná skupina, která podmiňovala stanovení minimální mzdy v podstatě konkrétní situací a podmínkami. Takové stanovisko zaujalo téměř 30% respondentů, a to jak v r. 1967, tak v r. 1972. Tím se podíl respondentů, kteří podporují stanovení minimální mzdy, poněkud zvyšuje.

Tabulka 2. Pojednání ke stanovení horní hranice mezd a platů (v %)

Pojednání	1967	1972
rozhodně ano	4,1	15,8
spíše ano	3,1	11,0
v některých případech ano	23,7	31,9
neví	1,5	4,3
spíše ne	16,7	16,9
rozhodně ne	49,9	20,1
neuvedeno	1,0	—
celkem	100,0 (N = 789)	100,0 (N = 254)

Názory a postoje ke stanovení horní hranice mezd a platů byly zcela odlišné od názorů a postojů k minimální mzdě. Svědčí o tom údaje, uvedené v tabulce 2.

Podle výsledků výzkumu z r. 1967 se proti stanovení horní hranice mezd a platů v naší společnosti vyjádřily více než 2/3 respondentů, z toho 50% zcela jednoznačně a téměř 17% podporovalo toto stanovisko, avšak méně intenzivně. V postojích respondentů z r. 1972 se negativní postoj ke stanovení horní hranice objevil jen u 37% a z toho pouze u 20% byl tento postoj vyjádřen zcela jednoznačně.

Pro stanovení horní hranice mezd a platů v socialistické společnosti se vyslovila jen malá část dotázaných; v r. 1967 jen 7,1%, ale v r. 1972 vzrostl jejich podíl na více než 1/4 (27%). Poměrně značná část respondentů podporovala stanovení horní hranice, ale nikoli všobecně; omezovala její stanovení pouze na některé případy. V postojích respondentů z r. 1972 ve srovnání se souborem z r. 1967 se projevují statisticky významné rozdíly. Hodnoty Smirnov-Kolmogorova testu udávají v obou případech statistickou významnost rozdílu postojů z let 1967 a 1972, a to na hladině významnosti $\alpha = 0,01$.

Z údajů v tabulce 3 a 4 vyplývá, že v postojích respondentů došlo k určitým změnám. V případě stanovení minimální mzdy jde o změny směrem k posílení negativních názorů, tj. zmenšil se podíl těch, kteří se vyslovili pro její zajištění či stanovení, a současně se zvětšil podíl těch, kteří stanovení minimální mzdy odmítají.

V případě postojů k horní hranici platové stupnice znamená změna posun ke značnému posílení kladného postoje. Pro její stanovení se vyjádřilo v r. 1967 jen 7,1%, ale v r. 1972 již 27% a současně poklesl podíl těch, kteří stanovení takové hranice odmítali, a to ze 66,6% v r. 1967 na 37% v r. 1972.

Celkově lze uvést, že u mladých techniků studujících při zaměstnání převažovaly postoje podporující zajištění minimální mzdy pro každého pracovníka. Zároveň však převládají postoje, které odmítají stanovení horní hranice mezd a platů, i když v období 1967–72 se podíl těchto postojů značně zmenšil.

V názorech a postojích mladých techniků se objevuje snaha, aby se v platovém a mzdovém systému nevytvářely relativně pevné hranice. V tomto postoji je obsažena určitá kritika systému odměňování v československé společnosti, a to zejména z hlediska rozsahu platové diferenciace.

Dosud jsme se zabývali celkovými údaji o postojích k dolní a horní hranici platů; v dalším výkladu budeme analyzovat vliv některých faktorů na postoje respondentů.

Pokud jde o vliv sociálního původu, očekávali jsme, že respondenti pocházející z rodin se základním vzděláním budou podporovat stanovení minimální mzdy intenzivněji než respondenti z rodin se středním a vysokoškolským vzděláním. Tato hypotéza vycházela z toho, že vliv vzdělání na příjmovou

Tabulka 3. Index souhlasu se stanovením horní hranice mezd a platů podle stupně vzdělání rodičů (na základě výzkumu z r. 1967)⁵

Vzdělání	Hodnota indexu	
	otec	matka
základní	−0,447	−0,452
středněškolské	−0,492	−0,539
vysokoškolské	−0,574	−0,500

strukturu se v minulosti projevoval zřetelněji než v současné době. Z výsledků výzkumu vyplývá, že tato hypotéza se potvrdila jen částečně. Pokud jde o vztah k horní hranici mezd a platů, lze uvést, že se vzrůstajícím stupněm vzdělání rodičů (zejména otce) vzrůs-

⁵ Index byl vypočten tak, že zcela pozitivní odpověď byla označena hodnotou +1, částečně pozitivní odpověď hodnotou +0,5, odpověď „v některých případech ano“ +0,25, částečně negativní odpověď −0,5 a zcela negativní odpověď −1.

Tabulka 4. Rozložení návrhů mezd a platů (v %) níže uvedeným kategoriím pracovníků průmyslového podniku

Kategorie pracovníků	Rok	Výše návrhu (v Kčs)					
		— 1000	1001 až 2000	2001 až 3000	3001 až 4000	přes 4000	celkem
inženýr	1967	—	4,3	70,9	18,9	5,9	100,0
	1972	—	6,4	55,7	25,5	12,4	100,0
technik (VPŠ)	1967	—	47,3	49,8	2,8	0,1	100,0
	1972	—	31,1	59,8	6,6	2,5	100,0
mistr (VPŠ)	1967	—	41,8	56,5	1,6	0,1	100,0
	1972	—	27,8	62,1	9,3	0,8	100,0
mistr (ZŠ)	1967	0,1	76,3	23,2	0,3	0,1	100,0
	1972	—	51,2	44,0	4,0	0,8	100,0
kvalifikovaný dělník	1967	0,1	87,5	12,0	0,3	0,1	100,0
	1972	—	62,7	35,3	1,6	0,4	100,0
pomocný dělník	1967	14,8	84,0	1,1	0,1	—	100,0
	1972	2,4	94,0	3,6	—	—	100,0
úředník	1967	2,0	89,9	7,9	0,1	0,1	100,0
	1972	0,4	77,0	21,4	0,8	0,4	100,0

tá záporná hodnota v indexu, tzn. že respondenti z rodin s vyšším stupněm vzdělání odmítali stanovení horní hranice ve větší míře než respondenti z rodin se základním vzděláním. Svědčí o tom údaje v tabulce 3.

Rozdíly mezi hodnotami indexu nejsou nikterak velké, přesto však naznačují určitou tendenci.

Vliv současného sociálního postavení rodičů na postoj respondentů k dolní a horní hranici mezd a platů se ukázal jako statisticky nevýznamný. Vliv vzdělání rodičů se projevil zřetelněji v postoji respondentů ke stanovení horní hranice než v postoji k minimální mzdě.

Se vzrůstajícím věkem respondentů roste počet negativních postojů ke stanovení zásady minimální mzdy. Faktor vlastního platu respondentů se projevuje tak, že se zvyšující se úroveň platů vzrůstá kladný postoj ke stanovení minimální mzdy. Dále šetření prokázalo, že respondenti, kteří považují socialistický podnik za výhodnější pro uplatnění svých odborných znalostí a schopností (ve srovnání s podnikem v kapitalistické společnosti), se vyslovili pro stanovení minimální mzdy intenzivněji než ostatní respondenti.

Z postojů k horní hranici mezd a platů vyplývá, že respondenti, kteří se společensky angažují (vykonávají různé společenské funkce), podporovali stanovení této hranice dvojnásob intenzivněji než ostatní. Zhruba stejný poměr však platí i pro odmítnutí této hranice. Společensky angažovaní respondenti zastávají vyhraněnější postoje k této otázce.

Přestože mladí technici ve značné míře odmítali stanovení horní hranice mezd a platů, nelze z toho mechanicky vyvozovat, že poža-

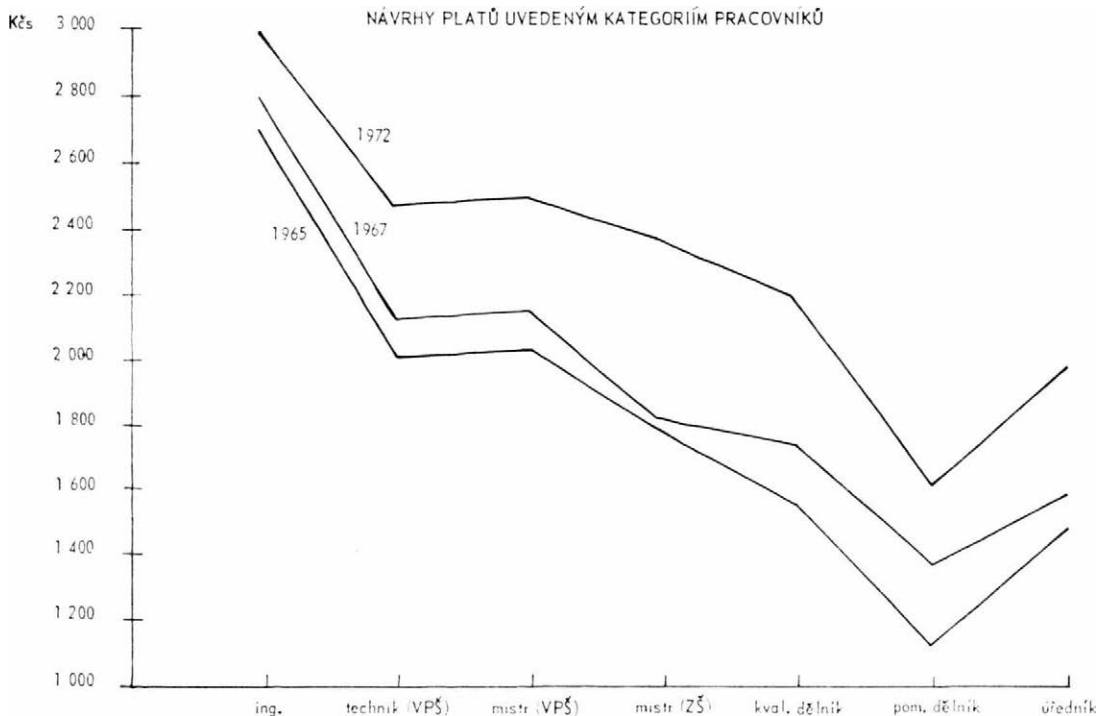
dovali zavedení velkých změn v oblasti odměňování. Abychom ověřili názory respondentů na zkoumanou problematiku, zařadili jsme do výzkumu otázku, v níž měli respondenti navrhnout výši platu vybraným kategoriím pracovníků průmyslového podniku. Na základě výsledků výzkumu lze celkem jednoznačně uvést, že respondenti v té či oné míře uznávají nutnost omezení platové stupnice, a tím i diferenciaci. Svědčí o tom návrhy platů uvedené v tabulce 4.

Při posuzování hodnot navrhovaných platů je třeba vzít v úvahu, že více než 9/10 respondentů navrhovalo mzdy a platy v rozmezí 1000–3000 Kčs měsíčně; v r. 1967 činil podíl takových návrhů 93,2 % a v r. 1972 téměř 91 %.

V návrzích platů je obsaženo zřetelnější odlišení mezd a platů mezi jednotlivými kategoriemi pracovníků, než odpovídá skutečnosti v našich průmyslových podnicích (podrobnější údaje uvádíme v další části).

Návrhy mezd a platů a platových rozdílů základním kategoriím pracovníků průmyslového podniku

Dalším dílčím problémem, který byl součástí výzkumu, tvořily otázky mzdové diferenciaci. Problém rozdělování, úrovně mezd a platů, a zejména platové diferenciaci, patří i v socialistické společnosti k závažným otázkám. To se projevuje jak v usneseních stranických a státních orgánů, tak v zájmech, požadavcích a postojích jednotlivých skupin pracujících. Dosavadní výsledky sociologických šetření dokazují velký význam mzdové diferen-

ciace, a to zvláště mezi těmi kategoriemi pracovníků, s nimiž jsou respondenti v úzkém pracovním styku a kde mohou bezprostředně srovnávat. Přitom vycházíme z toho, že mzdová politika včetně diferenciací je pouze jedním z faktorů, které ovlivňují jednání a spokojenost pracujícího člověka v socialistické společnosti.

V našem výzkumu jsme zkoumali představy techniků, posluchačů dálkového a večerního studia o platech a platové diferenciaci základních kategorií pracovníků v průmyslovém podniku. Omezení na průmyslový podnik bylo motivováno především tím, že respondenti většinou takové pracovní podmínky dobře znají, neboť většina z nich v průmyslovém podniku již několik let pracuje.

Respondenti měli navrhnout výši hrubého měsíčního výdělku na základě svých vlastních představ těchto kategorií pracovníků:

- inženýrovi (vysokoškolské vzdělání)
- technikovi (úplně střední odborné vzdělání – vyšší průmyslová škola – VPŠ)
- mistrovi (VPŠ – + funkce mistra)
- mistrovi (základní vzdělání – ZŠ, vyučen + funkce mistra)
- kvalifikovanému dělníkovi (základní vzdělání + vyučen)
- pomocnému dělníkovi (základní vzdělání)
- úředníkovi (úroveň vzdělání nebyla blíže specifikována)

Při výběru těchto kategorií jsme se snažili o to, aby respondenti museli vzít v úvahu rozdílný charakter a význam vykonávané práce, rozdílný stupeň vzdělání a funkce. Res-

pondenti měli vycházet z vlastních představ a brát v úvahu průměrně zdatné pracovníky, kteří vykonávají své povolání zhruba 3–5 let. Měli navrhnout absolutní výši platu, a to formou odpovědi na uzavřené otázky. Výsledky návrhů jsou uvedeny v tabulce 5.

Relace návrhů průměrných platů mezi jednotlivými kategoriemi pracovníků uvádíme též v tabulce 6 – 7 a v grafickém znázornění.

Jestliže srovnáme výsledky výzkumu z r. 1967 a 1972, zjistíme, že v názorech respondentů došlo k určitým změnám, a to jak v absolutní výši navrhovaných platů, tak i v platové distanci mezi některými kategoriemi pracovníků.

Je přirozené, že v absolutních hodnotách navrhovaných výdělků se promítá vzrůst úrovně mezd a platů v SSR. V uvedeném období (v letech 1967–72) se zvýšil průměrný měsíční plat v ČSSR o 450 Kčs. V návrzích respondentů se zvýšení platů promítá poněkud méně, je však nutno vzít v úvahu, že uvedený seznam kategorií pracovníků nezahrnuje nejlepe placené skupiny zaměstnanců (ve vyšších funkcích, s delší dobou zaměstnání apod.).

Respondenti navrhuji nejnižší platy pomocným dělníkům a nejvyšší inženýrům. To je celkem pochopitelné. Významnější je však zjištění, že navrhovaný rozdíl mezi platem inženýra a pomocného dělníka se nezvětšil, ale naopak zmenšil, a to jak absolutně, tak relativně. Podle výsledků výzkumu z r. 1967 měl činit rozdíl v platech mezi oběma kategoriemi pracovníků zhruba 1460 Kčs, ale podle názoru respondentů z r. 1972 se tento roz-

Tabulka 5. Návrhy platů jednotlivým kategoriím pracovníků (hrubý měsíční plat v Kčs, srovnání výsledků z r. 1967 a 1972)

Kategorie pracovníků	Návrh platů		Rozdíl v navrhovaných platech	
	1967	1972	1972/1967 (v %)	1972/1967 (absolutně v Kčs)
inženýr	2817	2999	106,5	182
technik (VPŠ)	2124	2473	116,4	349
mistr (VPŠ)	2153	2493	115,8	340
mistr (ZŠ)	1819	2351	129,2	532
kvalifikovaný dělník	1732	2180	125,8	448
pomocný dělník	1356	1605	118,3	249
úředník	1557	1942	124,7	385
celkový průměr	1934	2290	118,4	356

díl zmenšil na necelých 1400 Kčs. Vyjádřeno v relativních číslech, měl plat inženýra podle návrhů z r. 1967 být více než dvojnásobný ve srovnání s pomocným dělníkem, ale podle ná-

Tabulka 6. Index navrhovaných platů (průměrný navrhovaný plat všem kategoriím = 1,000)

Kategorie pracovníků	1967	1972
inženýr	1,456	1,310
technik (VPŠ)	1,098	1,080
mistr (VPŠ)	1,113	1,089
mistr (ZŠ)	0,941	1,027
kvalifik. dělník	0,896	0,952
pomocný dělník	0,701	0,701
úředník	0,805	0,848

zoru respondentů z r. 1972 se tento rozdíl zmenšil na 87 %.

Platové hodnocení práce inženýra je v názorech respondentů z r. 1972 ve srovnání s názory respondentů v r. 1967 poněkud nižší. Toto zjištění je o to zajímavější, že jde o kategorii

pracovníků, k níž budou respondenti v nejbližších letech patřit.

Respondenti z r. 1972 ve srovnání s r. 1967 hodnotí poněkud pozitivněji práci mistra se základním vzděláním a dále pak práci kvalifikovaného dělníka a úředníka. To se projevuje v tom, že těmto skupinám pracovníků navrhuji vyšší úroveň mezd a platů, než je průměrný přírůstek zvýšení platů všech kategorií pracovníků. Méně pozitivně hodnotí práci inženýra a pomocného dělníka.

Pokud sledujeme hodnocení školního vzdělání a jeho promítnutí do návrhů platů příslušným kategoriím pracovníků, pak lze zjistit, že respondenti z r. 1972 oceňují úplné střední odborné a vysokoškolské vzdělání poněkud méně pozitivně (ve srovnání s kategorií dělníků — pomocných i kvalifikovaných), než respondenti z r. 1967. Toto zjištění nepotvrdilo naši hypotézu, neboť jsme očekávali, že respondenti, kteří získávají vysokoškolské vzdělání velmi náročným způsobem, tj. při zaměstnání, budou poměrně vysoko hodnotit práci inženýra. Ze srovnání výsledků výzkumu z r. 1965, 1967 a 1972 vyplývá, že respondenti navrhuji stále menší platovou distanci mezi kvalifikovaným dělníkem a inženýrem. Toto je velmi důležité zjištění, neboť svědčí

Tabulka 7. Index navrhovaných platů

Kategorie pracovníků	Kvalifikovaný dělník = 1,00			Pomocný dělník = 1,00		
	1965	1967	1972	1965	1967	1972
inženýr	1,78	1,62	1,37	2,46	2,07	1,87
technik (VPŠ)	1,26	1,23	1,14	1,74	1,56	1,54
mistr (VPŠ)	1,36	1,24	1,14	1,88	1,57	1,55
mistr (ZŠ)	1,14	1,05	1,08	1,57	1,34	1,46
kvalifikovaný dělník	1,00	1,00	1,00	1,38	1,26	1,36
pomocný dělník	0,72	0,78	0,74	1,00	1,00	1,00
úředník	1,01	0,90	0,89	1,39	1,15	1,21

Tabulka 8. Srovnání výsledků výzkumu a skutečnosti (pro kategorie ITP, D a A)⁶

Kategorie	Průzkum	Skutečnost	Průzkum	Skutečnost
	1967	1967*)	1972	1972**)
ITP (inženýr, mistr — VPŠ, mistr — ZŠ, technik — VPŠ)	2223	2270	2579	2626
D (kvalifikovaný a pomocný dělník)	1544	1554	1890	2055
A (úředník v administrativě)	1557	1485	1942	1692

o změnách v názorech mladých techniků, studujících při zaměstnání na uvedených vysokých školách technických.

Velmi důležitý aspekt zkoumaného problému je srovnání navrhovaných a skutečných mezd a platů uvedených kategorií pracovníků v průmyslu. Aby toto srovnání mohlo být provedeno, uspořádali jsme návrhy 7 kategorií pracovníků průmyslových závodů tak, aby odpovídaly třem základním kategoriím (u nichž se statisticky sleduje vývoj mezd a platů). Srovnání uvádíme v tabulce 8 a 9.

vině šedesátých let došlo v naší společnosti ke zvýšení rozdílů mezi průměrnými platy ITP a dělníků. Po překonání krizových let se tyto rozdíly opět zmenšily, a to na úroveň z období první poloviny šedesátých let. Při tomto srovnání vycházíme z indexu platů mezi ITP a dělníky, neboť celková úroveň mezd a platů se v uvedeném období značně zvětšila.

Ve srovnání se skutečnými poměry hodnotí mladí technici pozitivněji práci úředníků, a to jak v r. 1967, tak v r. 1972.

Tabulka 9. Index navrhovaných a skutečných platů (dělník = 1,000)

Kategorie pracovníků	Návrh	Skutečnost	Návrh	Skutečnost
	1967	1967	1972	1972
ITP	1,440	1,461	1,365	1,278
D	1,000	1,000	1,000	1,000
A	1,008	0,956	1,028	0,823

Ze srovnání vyplývá, že respondenti navrhuji (v r. 1967 i 1972) poněkud nižší úroveň mezd a platů než je skutečnost v československém průmyslu. I když vezmeme v úvahu určité nepřesnosti v sestavení uvedených tří kategorií pracovníků (v našem návrhu a ve skutečnosti), nelze dovodit, že v názorech respondentů se projevuje požadavek podstatnějšího zvýšení průměrných mezd a platů — s výjimkou administrativních pracovníků.

Poněkud odlišná je situace v oblasti rozdílů mezi průměrnými platy, které vyplývají z navrhovaných platů. V r. 1967 jsou navrhované rozdíly mezi ITP a dělníky poněkud nižší než reálné rozdíly. Avšak v r. 1972 navrhuji respondenti nižší platové rozdíly mezi ITP a dělníky než v r. 1967; přesto jsou tyto navrhované distance větší než ve skutečnosti.

Při hodnocení návrhů a reálné mzdové politiky je nutno vzít v úvahu, že v druhé polo-

Při hodnocení názoru respondentů je třeba vycházet z toho, že se formuje v socialistické společnosti, v níž dochází k postupnému odstraňování třídních a stavovských rozdílů i ve mzdové politice a k uplatňování socialistických principů odměňování. V názorech respondentů lze zjistit odraz skutečného vývoje mzdové politiky v naší společnosti. Projevuje se zde však určité zpoždění, jak o tom svědčí úroveň navrhovaných mezd a platů a z toho vyplývajících rozdílů mezi jednotlivými kategoriemi pracovníků.

Na základě výsledků výzkumu lze uvést, že respondenti však navrhuji poněkud větší rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi pracovníků a větší měrou zdůrazňují význam kvalifikace a vzdělání.

V analýze výsledků třídění druhého stupně jsme zjistili poměrně velké množství statisticky významných závislostí. Statisticky významnými se ukázaly takové faktory, jako je

⁶ * = Statistická ročenka ČSSR 1972. SNTL — Alfa, s. 63; ** = první pololetí r. 1972. Práce a mzda č. 10. Roč. 1972.

Tabulka 10. Průměrné pořadí jednotlivých faktorů ovlivňujících spokojenost s prací (srovnání výsledků z 1967 a 1972)

Faktor	1967		1972	
	Ø pořadí	Pořadí	Ø pořadí	pořadí
druh práce	2,1325	3	2,2756	1
dostatek odbor. zkušeností	1,9332	1	2,4055	2
spravedlivá odměna	2,0662	2	2,5669	3
dobré pracovní výsledky	3,1071	4	3,4409	4
kvalitní řízení a organ.	3,3734	6	3,4449	5
dobry kolektiv	3,3274	5	3,5394	6
pracovní prostř. a podmínky	3,4297	7	3,8346	7
společenské uznání	4,2558	8	4,3071	8
průměr	2,9532	—	3,2269	—

věk, rodinný stav, sociální původ, úroveň vlastního platu a některé další.

Vliv sociálního původu (zejména z hlediska školního vzdělání rodičů) se projevil tímto způsobem: respondenti pocházející z rodin s vysokoškolským vzděláním (kde alespoň jeden z rodičů byl absolventem vysoké školy) navrhovali poměrně největší platové rozdíly mezi inženýrem a technikem (VPS) a tím zhodnocovali především vysokoškolské vzdělání ve srovnání se středoškolským; respondenti z rodin se středoškolským vzděláním hodnotili pozitivně především práci technika (VPS), tedy pracovníka se středním vzděláním, a to ve srovnání s kvalifikovaným dělníkem; respondenti pocházející z rodin se základním vzděláním zdůrazňovali především platové rozdíly mezi kvalifikovaným a pomocným dělníkem.

V názorech a postojích zkoumaného souboru respondentů se projevuje vliv socialistické společnosti. Jde o působení jak skutečných poměrů, včetně odměňování, tak i působení základních cílů a zájmů celé společnosti. Do jaké míry tyto verbalizované postoje a názory vyjadřují trvalou změnu v myšlení a vědomí příslušníků této sociální skupiny, nelze zatím jednoznačně určit.

V zájmu objektivnějšího pohledu na postoje techniků-posluchačů dálkového a večerního studia je nutno uvést, že značná část se domnívá, že současné postavení technické inteligence v naší společnosti se po materiální stránce ve srovnání s bezprostředně poválečným obdobím zhoršilo. Podle výzkumu z r. 1967 zastávala takový názor více než polovina dotázaných, ale v r. 1972 již jen necelá jedna třetina. Ještě negativněji hodnotí respondenti změny, pokud jde o oblast společenské prestiže technické inteligence. V těchto názorech se zřejmě odrazí mimo jiné dvě skutečnosti: podstatné zlepšení celkového postavení dělníků a ztráta určitého privilegovaného postavení a výhod, které měla část inteligence v období kapitalistické společnosti.

Respondenti však plně nedoceňují pozitivní změny v postavení inteligence v důsledku od-

stranění vykořisťování, závislosti na buržoazii a celém kapitalistickém systému. Nedoceňují plně význam nových společenských vztahů a vytvoření nových podmínek pro uplatnění inteligence, zejména technické, v procesu dynamického rozvoje socialistické společnosti.

Význam některých faktorů pro spokojenost s prací

Předmětem šetření byl též výzkum vybraných faktorů a jejich vliv na spokojenost s prací. Při řešení tohoto problému vycházíme z toho, že práce představuje pro člověka socialistické společnosti jednu ze základních hodnot. I v tomto případě jde o zjištění subjektivních názorů. Jako faktory, které ovlivňují či mohou ovlivňovat spokojenost s prací, byly uvažovány: dostatek odborných zkušeností, druh práce a její zajímavost, spravedlivá odměna, společenské uznání, dobrý kolektiv, kvalitní a efektivní řízení a organizace práce, dobré pracovní výsledky a dobré pracovní podmínky a prostředí.

Ve výsledcích šetření z r. 1972 lze pozorovat některé změny ve srovnání s výsledky z r. 1967. Průměrné hodnoty pořadí jednotlivých faktorů jsou uvedeny v tabulce 10.

Respondenti přisuzují velký význam především profesionálním faktorům práce, tj. druhu vykonávané práce a její zajímavosti a odborným zkušenostem. Teprve na dalším místě v pořadí je spravedlivá odměna.

Další skupinu faktorů, které ovlivňují spokojenost s prací, jsou dobré pracovní výsledky, úroveň řízení a organizace práce, dobrý pracovní kolektiv a pracovní prostředí. Rozdíl v hodnotách pořadí mezi těmito 4 faktory jsou poměrně malé.

Velký význam přikládají respondenti druhu a zajímavosti práce. Tento faktor se dostává podle názoru respondentů z r. 1972 na první místo, ačkoli respondenti z r. 1967 jej uvádějí až na třetí místo. Rozložení odpovědí je zhruba totožné v obou výzkumech, a to znamená, že růst významu tohoto faktoru je způsoben relativním poklesem významnosti ostatních faktorů.

Na dalším místě v pořadí významnosti je dostatek odborných zkušeností. V rozložení relativních četností se objevuje zřetelný úbytek prvních míst a nejčastěji se tento faktor uvádí na místě druhém. Na význam tohoto faktoru existují v obou provedených výzkumech relativně nejednotnější názory.

Na třetím místě (podle výsledku výzkumu z r. 1972) je spravedlivá odměna. Ve srovnání s r. 1967 došlo k poklesu pořadí, a to z druhého na třetí místo. V rozložení relativních četností se objevuje zřetelné zvětšení počtu respondentů, kteří řadí tento faktor na některé z posledních míst.

Relativně stejný význam v r. 1972 i 1967 byl přisuzován dobrým pracovním výsledkům. Faktor kvalitní řízení a organizace práce předstihuje v r. 1972 faktor spokojenosti vyplývající z dobrého kolektivu. Dobré pracovní podmínky a prostředí zůstávají v celkovém pořadí na stejném, tj. sedmém místě stupnice průměrných hodnot. Podstatně se však mění rozložení stupnice relativních hodnot pořadí. V r. 1972, na rozdíl od r. 1967, se respondenti rozdělili do dvou významných skupin, z nichž jedna odpovídá rozložení z r. 1967, ale druhá kladě tento faktor převážně do dolní části stupnice.

Společenské ocenění práce zůstává v obou případech na místě posledním, i když se v hodnocení respondentů z r. 1972 dostává poněkud výše.

Jako statisticky významná se ukázala závislost mezi uvedenými faktory a věkem respondentů. Kombinace všech faktorů spokojenosti a věku byla na hladině významnosti $\alpha = 0,01$ a C_n se ve všech případech pohybovalo kolem hodnoty 0,55. Významným znakem, který ovlivňuje hodnocení uvedených faktorů pro spokojenost s prací, je věk kolem 30 let. Druh práce jako faktor spokojenosti nabývá na významu u respondentů do 30 let a potom jeho význam klesá; u věkové skupiny 33–35 let se dostává v pořadí na druhé místo; na místo prvé postupuje faktor dostatek odborných zkušeností. Věkově mladší respondenti přisuzují tomuto faktoru menší význam.

Pokud jde o význam spravedlivé odměny, existuje téměř úplná shoda. Poněkud větší význam jí přisuzují respondenti ve věku 27–29 let. Význam pracovního kolektivu pro spokojenost s prací zdůrazňují zvláště věkově starší respondenti. Věkově mladší respondenti však přikládají podstatně větší význam pracovním výsledkům; respondenti ve věku do 24 let řadí tento faktor na 4. místo, zatímco

respondenti ve věku 33–35 let až na 7. místo.

Struktura a pořadí faktorů ovlivňující celkovou spokojenost zkoumané části mladých techniků není zcela stejná s pořadím těchto faktorů u jiných sociálních skupin obyvatelstva, příp. mládeže. To je pochopitelné, neboť se v ní odráží jejich vlastní postavení s úkoly.

Struktura a pořadí faktorů je závislá na řadě činitelů (sociální kategorii pracovníků, jejich věku, kvalifikaci, vzdělání, sociálním původu apod.). O tom svědčí i výsledky výzkumů mládeže a ostatních pracujících v ČSSR i ostatních socialistických zemích (zejména v SSSR a Polské lidové republice).

V názorech a postojích respondentů-techniků studujících při zaměstnání na vysokých školách technických se poměrně výrazně projevuje snaha o uplatnění profesionální orientace. Již sám fakt, že zvolili tento velmi náročný způsob studia, je toho důkazem. Současně to potvrzují i výsledky výzkumu; plat a platové rozdíly nepovažují za nejdůležitější faktor celkové spokojenosti s prací. Přesto se však v jejich názorech projevují určité tendence, z nichž vyplývá požadavek větší platové diferenciací, zejména mezi jednotlivými kategoriemi pracovníků (nejen uvnitř těchto kategorií). Přitom zdůrazňují především význam vzdělání a kvalifikace.

Zásadu minimální mzdy podporuje většina respondentů a jen malá část ji odmítá. Pokud jde o stanovení horní hranice mezd a platů, velká část respondentů zaujala negativní stanovisko. Současně se však v návrzích platů jednotlivým kategoriím pracovníků průmyslového závodu neobjevuje požadavek příliš vysokých mezd a platů. K závažným zjištěním patří i skutečnost, že navrhované platy neznamenají zřetelné platové oddělení jednotlivých kategorií pracovníků, ale spíše postupné zvyšování platu v závislosti na vzdělání a kvalifikaci. Ve zdůraznění tohoto faktoru je patrna určitá jednostrannost postojů.

Na základě srovnání výsledků výzkumu z let 1965, 1967 a 1972 se ukazuje, že velikost navrhovaných platových rozdílů mezi jednotlivými kategoriemi pracovníků průmyslového podniku se zmenšuje. Toto zjištění lze považovat za velmi významné, neboť se v něm, podle našeho názoru, odrážejí změny realizované v procesu výstavby a rozvoje socialistické společnosti.

Uvedené výsledky představují jen dílčí příspěvek ke zkoumané problematice a zároveň naznačují i problémy, kterým je nutno ve výchově nové technické inteligence věnovat pozornost.

Rudolf Franěk